

OSMAN SAİB'İN KALEMİNDEN OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE CEZA SORUŞTURMASI

*Criminal Investigation in the Last Period of the Ottoman Empire
by Osman Saib*

İbrahim ÜLKER*

Mehmet AYKANAT**

Öz

Delillerin toplanması, şüphelinin belirlenmesi ve işlenen suçun niteliğinin tespit edilmesi açısından ceza soruşturması yargılamada önemli bir aşamadır. Bu aşamanın alanında uzman hukukçular tarafından yürütülmesi adalete ve hakkaniyete uygun bir sürecin işletilmesine katkı sunacaktır. Modern ceza hukuku uygulamalarında bu sürecin nasıl yönetileceği ve yapılacak işlemler hukuk kuralları ile düzenlenmiş ve işlemlerin ya bizzat hukukçular tarafından ya da hukukçuların gözetiminde yapılması sağlanmıştır.

Osmanlı Devleti, Tanzimat Dönemi ile birlikte ceza muhakemesi hukuku alanında da birtakım yeniliklere gitmiştir. Bunlardan biri de 1879 yılında kabul

* Doç. Dr, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, iulker@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5953-6772.

** Doç. Dr, Afyon Kocatepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, mehmetaykanat@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0968-4165.

Makale Gönderim Tarihi/Received: 06.10.2024.

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 12.12.2024.

Atıf/Citation: Ülker, İbrahim ve Mehmet Aykanat. "Osman Saib'in Kaleminden Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Ceza Soruşturması." *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi* 6, no. 2 (2024): 2643-2671.

"Bu eser, Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License."

edilen Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanunu'dur. Fransa'dan etkilenecek hazırlanan bu yasa ile soruşturma ve kovuşturma aşamaları ayrı ayrı düzenlenmiş ve soruşturma aşamasının savcı (müddeiumumi) ve sorgu hâkimi (müstantik) tarafından yürütülmesi hüküm altına alınmıştır. Masum kişilerin sonunda beraat edecek bile olsa belirli bir süre suç ithamı altında kalması önemli hak kayıplarına sebebiyet vermektedir. O nedenle bu sürecin hak kayıplarına sebebiyet vermeden gerçeği ortaya çıkarma hedefi ile yürütülmesi gerekmektedir. 1879 Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanunu'nun bu hassasiyetle hazırlandığını söylemek mümkündür.

Kâğıt üzerinde mükemmel yasalar yapmak mümkündür. Ancak yasaların hazırlanmasından belki daha önemli olan bu yasaların nasıl uygulandığıdır. 1879 Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanunu'nun nasıl uygulandığı, devrin önemli hukukçularından ve kendisi de bir sorgu hâkimi olan Osman Saib'in "Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiye" isimli çalışması esas alınarak bu makale ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ceza hukuku, Tanzimat Dönemi, Soruşturma, Savcı, Sorgu hâkimi.

Abstract

The collection of evidence, the identification of the suspect, and the determination of the nature of the crime are critical stages in criminal investigations. Conducting these stages by legal experts significantly contributes to ensuring a fair and just process. In modern criminal law practices, how these procedures are managed and the steps to be taken are regulated by legal rules, and the processes are either carried out directly by legal professionals or under their supervision.

With the Tanzimat Era, the Ottoman Empire introduced several reforms in the field of criminal law. One of these reforms was the Criminal Procedure Code, adopted in 1879. Influenced by French law, this code separately regulated the stages of investigation and prosecution, and stipulated that the investigation phase should be conducted by the public prosecutor (müddeiumumi) and the investigating judge (müstantik). Even if individuals are ultimately acquitted, the mere fact that they are accused of a crime, even for a limited time, can lead to significant violations of their rights. Therefore, this process should be conducted

with the goal of uncovering the truth without causing any unjust harm. It can be said that the 1879 Criminal Procedure Code was drafted with this sensitivity in mind.

It is possible to draft perfect laws on paper. However, perhaps even more important than the drafting of these laws is how they are implemented. This article attempts to examine how the 1879 Criminal Procedure Code was applied, based on the work "Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiye" by Osman Saib, one of the prominent jurists of the era and an investigating judge himself.

Keywords: Criminal law, Tanzimat Era, Investigation, Prosecutor, Investigating judge.

GİRİŞ

Bir suç işlendiğinde gerekli incelemelerin yapılarak delillerin tespiti, olayla ilgili bilgileri daha taze iken şahitlerin dinlenmesi ve benzeri hazırlık işlemlerinin gerektiği gibi ve ivedilikle yapılması, olayın gerçek boyutları ile aydınlatılmasına büyük katkı sağlayacaktır. O nedenle hukuk sistemlerinde suç haberinin alınması üzerine şüpheliyi tespit etmek ve delilleri toplamak üzere bir soruşturma evresi çoğunlukla bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde uygulanan ceza hukuku, genel olarak İslam hukukunun ilkelerine sadık kalınarak tesis edilmiştir.¹ Adaleti tesis etmek, suç işleyenleri cezalandırarak ve halkın huzur içinde yaşamasını sağlamak temel olarak devlet başkanının görevleri arasındadır.² Devlet başkanı bu görevini tayin ettiği yargı mensupları eliyle yerine getirir. Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan itibaren bu görevi yerine getirecek kadılar tayin edilmiş, kadılar herhangi bir ayırım yapmadan halkın hukuki ihtiyaçlarını karşılamıştır.³

¹ Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2024), 31.

² Ebu'l-Hasan el-Maverdi, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, çev. Ali Şafak (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976), 19.

³ Ali Himmet Berki, *İslam Şeriatında Kaza, Hüküm ve Hâkimlik Tarihi ve İfta Müessesesi* (Ankara: Yargıçoğlu Matbaası 1962), 55; M. Âkif Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli* (İstanbul: İsam Yayınları, 2020), 118; Kadılar görev yaparken ceza davası – hukuk davası gibi bir ayırım yapmadıkları gibi; kadın – erkek, müslüman – gayrimüslim gibi bir ayırım da yapmamışlardır.

Tanzimat dönemi öncesinde ceza yargılamasında soruşturma ve kovuşturma aşamaları net olarak birbirinden ayrılmamıştır. Ancak mahkemeye ulaşan bir suç ihbarı üzerine delilleri toplamak ve şüpheliyi tespit etmek için bugün soruşturma aşamasında yapılan işlemlerin yargı organı tarafından yerine getirildiği görülmektedir. Bir suç işlendiğinde soruşturma işlemleri kadı gözetiminde gerçekleştirilmiştir. Soruşturma aşamasında kadıya yardımcı olan görevliler bulunmaktadır. Şehirlerin güvenliğinden sorumlu olan subaşılar, çavuşlar, asesler suçluları yakalayarak kadı önüne getirmekte, naibler ve muhızrlar ise soruşturmanın derinleştirilmesinde görev yapmaktaydılar. Kadılar veya naibler ihtiyaca göre olay yerinde keşif yapmakta, delil toplamakta ve gerekirse olay mahallinde şahitleri dinleyerek tutanaklar tutmaktaydılar.⁴

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanından sonra hukuk alanında yapılan ilk düzenlemelerden biri ceza hukuku ile ilgili olmuştur. 1840 Ceza Kanunu hazırlanarak yürürlüğe girmiş, bu düzenlemenin yetersiz kaldığının anlaşılması üzerine 1851 ve 1858 yıllarında hazırlanan yeni ceza kanunları yürürlüğe konulmuştur.⁵ Ceza Kanunu kabul edilmesine rağmen bir süre bu kanunun uygulamasını gösterecek kapsamlı bir ceza usul kanunu çıkarılmamış, ancak soruşturma evresine yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.⁶ 1879 yılında bu alanda eksikliği gidermek için 1808 Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu esas alınarak Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanun-ı Muvakkati (UMCKM) yürürlüğe

⁴ Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması* (İstanbul: Eren Yayınevi, 2004), 113; Abdülaziz Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku, Osmanlı Devri Uygulaması* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015), 117; İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı* (İstanbul: Kronik Yayınları, 2017), 45-46; Mücteba İlgürel, "Subaşı," iç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37:447; Erdener Yurtcan, *Ceza Yargılaması Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2019), 79.

⁵ Kanun metinleri için bkz: Ahmet Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyatı Kamu Hukuku* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2011) 1: 603-656; Ahmet Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri* (İstanbul: 1989), 95-168.

⁶ Bu dönemde ceza soruşturma evresi hakkında yapılan düzenleme ve değişikliklerle ilgili bilgi edinmek için bkz: İbrahim Ülker, "Osmanlı Ceza Yargılamasında Mustantik (Sorgu Hâkimi)," *Journal of Penal Law and Criminology* 11 (2023): 41-57; Ali Turan "Osmanlı Devleti'nde Ceza Muhakemesine Dair Hukuki Bir Düzenleme: Divan-ı Ahkam-ı Adliye'ce Hazırlanan Muvakkat Talimatname (1869)," *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29 (2021): 1167-1211.

konulmuştur.⁷ Bu kanun 1929 yılında Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu kabul edilinceye kadar yürürlükte kalmış, dolayısı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında da uygulanmıştır.⁸

UMCKM bir "mukaddime" (m.1-7) ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 8-131. maddeler arasında soruşturma aşaması, ikinci bölümde ise 132-487. maddeler arasında yargılama aşaması düzenlenmiştir. UMCKM'nin yürürlüğe girmesi ile ceza muhakemesi açısından birçok yenilik yapılarak uygulamacılara yön veren detaylı bir düzenleme hayata geçirilmiş oldu. Ceza muhakemesinde işbirliği sistemi benimsenmiş, soruşturma ve kovuşturma aşamaları belirgin bir şekilde birbirinden ayrılmıştır. Savcı ve sorgu hakimi soruşturma aşamasının yürütücüleri olarak düzenlenmiş, yetki ve görevleri açıkça belirtilmiştir. Kanunla getirilen düzenleme ile soruşturma ve kamu davasının mecburiliği ilkesi de benimsenmiştir. Olağan kanun yolları olarak istinaf ve temyiz aşamaları oluşturulmuş, ayrıca olağanüstü kanun yolu olarak yargılamanın yenilenmesine yer verilmiştir. Bu kanunla ilk defa ceza mahkemelerinin yargılama usulleri de detaylı olarak belirtilmiştir.⁹

Kanun yürürlüğe girdikten sonra UMCKM şerhleri ve ceza usul hukukuna dair kitaplar kaleme alınmıştır.¹⁰ Bu kitaplardan biri de Osman Saib'in "Tahkikat-

⁷ Kanun metni için bkz: *Düstur*, 1. Tertip, 4. Cilt (İstanbul: 1289), 131-224; Ahmet Gökçen, "1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkati," *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4 (1994): 203-288.

⁸ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, IV, haz. Cavid Baysun (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1967), 194; Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu, Gülnihâl Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi* (Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2022), 319; Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2023), 762; Ahmet Akman, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Usul Hukukundaki Gelişmeler," *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8 (2019): 443; *Düstur*, 1. Tertip, Cilt: 4, 131-224.

⁹ Halil Cin, Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2023), 579-580; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 762-763; M. Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Yayınları, 2022), 433; Mehmet Gayretli, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kanunlaştırma Çalışmaları* (İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2015), 287; Faruk Yasin Turinay, "1879 Tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu (Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkati) Üzerine Bir İnceleme," *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 11 (2021): 171, 222-223.

¹⁰ Bu kitaplardan bazıları: Ali Şehbaz, *Usul-i Cezaiye* (İstanbul: 1310); Cevdet Ferid, *Nazari ve Ameli Tatbikat-ı Cezaiyye* (İstanbul: 1340); Halid Bey, *Mizanü't-Tatbik-i Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye*

ı Evveliye ve İstintakiye" isimli eseridir. Gerek yazarın bir müstantik (sorgu hakimi) olarak bizzat kanunu uygulayan biri olması, gerekse eserin sadece soruşturma aşamasını ele alması nedeniyle bu kitap dikkat çekicidir.

Şura-yı Devlet'e ait arşiv kayıtlarında yer alan sicil belgelerinden öğrendiğimize göre Osman Saib 1265 (1848/1849) senesinde Kebanmadeni kazasında dünyaya gelmiştir. Babası Kolağası Mustafa Efendi'dir. Sıbyan mektebi ve medrese eğitiminden sonra 21 yaşında Diyarbekir Vilayeti Tahrir-i Emlak Muharriri görevi ile memuriyet hayatına başlamıştır. Devlet dairelerinde ve mahkemelerde çeşitli görevler ifa ettikten sonra 1884 yılında Şura-yı Devlet Müstantiki olarak görevlendirilmiştir. Yine arşiv kayıtlarına göre 1885 yılı Nisan ayında vefat etmiştir.¹¹

Osman Saib, UMCKM'nın yürürlüğe girmesinden yaklaşık beş yıl sonra Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye isimli eserini yayınlamıştır. Soruşturma aşamasında önemli bir görev olan sorgu hakimliği görevini, o dönemin en yüksek yargı kurumu olan Şura-yı Devlet'te ifa eden Osman Saib uygulamadaki tecrübesi ile bu eseri kaleme aldığını ifade etmektedir. Bu eser o dönemin hukukçusuna soruşturma evresi ile ilgili yön vermesinin yanı sıra yaklaşık yüz kırk yıl sonra yaşayan bizlere o dönemde soruşturma aşamasının nasıl olduğunu aktarması ve soruşturma aşamasında hukukçunun dikkat etmesi gereken hususların neler olduğuna işaret etmesi açısından önemlidir.

Günümüzde de olduğu gibi kanun hükümleri bir ideali yansıtır. Bazen uygulamada kanun koyucunun beklemediği neticeler ortaya çıkar. O nedenle kâğıt üzerinde mükemmel gözüken bir düzenlemenin uygulamasını görmek önem kazanmaktadır. Bu eser 1879 tarihli UMCKM çerçevesinde o dönemde bir suç işlendikten sonra soruşturmanın nasıl yürütüldüğünü göstermesi açısından da önemlidir.

Kanunu Şerhi (Dersaadet: 1310); Tevfik Tarık, *Kanun-ı Ceza ve Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Tadilatı* (İstanbul 1343); Yorgaki Efendi, *Usul-i Cezaiyye Ameli ve Nazari* (Dersaadet: 1327); Ziya, *Şerhli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye* (İstanbul: 1300).

¹¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Şûrâ-yı Devlet Sicill-i Ahval İdaresi (ŞD.SAİD)* No. 1, Gömlek No. 32, 4.

UMCKM getirdiği sistemde soruşturma aşamasında müddeiumumi (savcı) ve müstantik (sorgu hâkimi) olmak üzere iki hukukçu görev yapmaktadır. Bu sistemde günümüzde savcının yaptığı birçok işlemin müstantik tarafından yapıldığı görülmektedir. Cumhuriyet döneminde bir süre uygulanan bu sistemden daha sonra vazgeçilmiş, soruşturma aşamasında sorgu hakimi uygulamasına son verilmiştir.¹² Eserde UMCKM'nin uygulandığı dönemde soruşturma aşamasında bu iki hukukçunun görev ve yetkileri dile getirilerek uygulamaya ışık tutulmuştur.

Bu makalede Osman Saib'in "Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye" isimli eserinden yola çıkarak UMCKM uygulandığı dönemde Osmanlı Devleti'nde ceza soruşturmasında hangi işlemlerin nasıl yapıldığı ele alınmıştır. Makalede eseri birebir transkript etmek yerine günümüz ceza hukukçularının anlayacağı şekilde, bazı kavramların güncellenerek aktarılması tercih edilmiştir. Zira Tanzimat'tan buyana Türkçe üzerinde yapılan çalışmalar nedeniyle o dönemin metinleri Latin harflerine dönüştürülerek aktarılsa bile bugünün gençliği tarafından tam olarak idrak edilememektedir. Bu noktada geçmişle günümüz arasında köprüler kurmak biz hukuk tarihçilerine düşmektedir.

I. TAHKİKAT-I EVVELİYE VE İSTİNTAKİYE

Yazar kitabın giriş bölümünde dönemin padişahına methiyede bulunduktan sonra birkaç seneden beri sorgu işleri (umûr-ı istintakiye) ile iştigal ettiğini belirterek bu süre zarfında belirli derecede bilgi ve tecrübe edindiğini vurgulamaktadır. Bu tecrübe ve bilgi birikimden yola çıkarak mesleğine bir hizmet ve adliye memurları ile müstantiklere yol gösterici olması açısından bu eseri kaleme aldığını belirtmektedir.

Ayrıca giriş bölümünde UMCKM yürürlüğe girinceye kadar soruşturma aşamasında görev yapan adliye memurlarının tam olarak vazife ve yetkileri ile bunların sınırlarını bilmeden hareket ettiklerini, ancak kanunun yürürlüğünden sonra tahkikat ve istintak aşaması da dahil olmak üzere soruşturma aşamasındaki kuralların ve yetkilerin net olarak ortaya konulduğunu belirtmiştir.¹³

¹² Ülker, "Mustantik", 43-44.

¹³ Osman Saib, *Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye* (İstanbul: Mihran Matbaası, 1302), 6.

Eser iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım tahkikat-ı evveliye ikinci kısım ise tahkikat-ı istintakiyedir.

A. Birinci Kısım

Tahkikat-ı Evveliye

Müddeiumumi ve müstantikler ile müddeiumumiye yardım vazifesi ile mükellef olan kaymakam, müdür, teftiş memuru, ihtiyar meclisleri reisleri ve zaptiye görevlileri gibi zabıta-i adliye¹⁴ memurlarından herhangi bir cürmün meşhuden¹⁵ işlendiğini haber alırsa derhal suç mahalline giderek aşağıda belirtilen tahkikatı yaparak zabıt varakası tanzim etmekle görevlidir.¹⁶ Suç mahalline müddeiumumi giderse durumu ve kendisinin gittiğini müstantike bildirmelidir. Müstantik bizzat olay mahalline gidecek olursa müddeiumumi ve zabıt katibini birlikte yanında bulundurması gerekir.

Müddeiumumi veya müstantikin bir mazereti olur veya başka bir suçüstü mahalline gitmiş olurlarsa diğerinin suç mahalline gitmesi ve vazifesini ifa etmesi caizdir. Suçüstü mahalline giden müddeiumumi, müstantik ya da adliye memurlarından her yetkili, duruma göre yanına kolluk görevlileri (kuvve-i müselleha), tabip, cerrah ve bilirkişi alabilir. Soruşturma görevlisi zabıt varakası tamamlanıncaya kadar suçun gerçekleştiği hane veya mahalde bulunan kişileri işlemlere müdahale etmekten menedebilir, dışarı çıkmalarını isteyebilir. Bu emre muhalefet edenleri derdest ederek tevkifhaneye gönderebilir. UMCKM'nin 31. maddesine göre müstantik bu emre muhalefet edenlere üç günü geçmemek üzere hapis cezası veya iki altına kadar para cezası vermeye yetkilidir.¹⁷

¹⁴ UMCKM 9. madde zabıta-i adliye memurlarını saymıştır. "Cinayet davalarını rüyet eden mahkemelerin nezaretleri altında olmak ve âtide tayin olunacak ahkâm-ı mahsûsaya tabi bulunmak üzere zabıta-i adliye vezâifi, kaymakam veya müdür ve teftiş memurları ve müddeiumumiler ve müstantikler ve zaptiye zabitanı ve köy muhtarları ve ihtiyar meclisleri azası ve köy ve orman bekçileri marifetiyle icra olunur."

¹⁵ Cürm-i meşhud kavramı henüz işlenmiş ve suç faili suçu işlerken veya suçun işlenmesinden kısa süre sonra belirlenmiş suçlar için kullanılır. Teoman Gökçe, "Türk Hukukunda Meşhut Suç Kavramı, Unsurları ve Görünüş Şekilleri," *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 14 (2002), 88; UMCKM 38. maddede de cürm-i meşhud kavramı tanımlanmıştır.

¹⁶ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 7.

¹⁷ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 8.

Olayın oluş şekli ve mevcut durumdan cürmün faileri olduğu anlaşılan şahıslar ile olayın görgü tanığı olan kişilerin ifadeleri zabıt varakasına yazılır. Şüpheli hazır ise ifadesi alındıktan sonra tevkifhaneye gönderilir. Şüpheli hazır olmadığı halde ihzarı için emir verilmesi ve kefalet alınması mümkün değil ise isim ve şöhreti ve eşkali tahkik edilerek zabıt varakasına yazılmalıdır. Olay anında mevcut olmayan ancak olaya dair malumat verebilecek olan akraba, komşu ve hizmetkarın celbedilerek ifadeleri zapt edilebilir. Olayda yaralanan var ise öncelikle ifadesi alınıp hazır olan veya çağırılan tabibe muayene ettirilir ve gerekirse hastaneye gönderilir. Yara almış veya zehirlenmiş kişi vefat etmiş ya da mevcut durumundan dolayı söz söylemeye gücü yetmez ise akraba veya yanında bulunanlardan failin kim olduğunu söylemiş mi, söylerken aklı başında mı imiş, bunlar tahkik edilir.¹⁸

Maktulün cesedi üzerinde keşif yapılmadan defni caiz olmadığından mümkün mertebe keşfin icrasında acele etmek gerekir. Suçun işlenmesinde kullanılan silahlar ve her türlü eşya ile cürümde kullanıldığı anlaşılan üzerinde kan lekesi bulunan silah, elbise veya suç ile ilgisi bulunduğu ve hakikati ortaya çıkarmaya hizmet edeceği düşünülen her şey zapt edilerek şüpheliye gösterilir ve kendisinden izahat istenir vereceği cevaplar zabıt varakasına yazılır.¹⁹

Cürmün mahiyeti gereğince şüpheli nezdinde bulunan evrak ve eşya gerek suçun ispatına gerekse şüphelinin beraat-i zimmetine hizmet edecek olsun bunların kayıt altına alınması için şüphelinin ikametgahına gidilerek zapt edilmelidir. Zapt edilen eşyalar cinsi, miktarıyla ne suretle ortaya çıktığı zabıt varakasına açık olarak yazılır ve daha sonra müstantike gönderilmek üzere, üzerinde izler ve kalıntılar yok olmayacak şekilde bir torba içine konularak bağlanır ve mühürlenir. Ne tür bir eşya olduğu torbanın üzerine yazılır. Yazılması mümkün değil ise üzerine bilgi veren bir kağıt yapıştırılması gerekir. Bu muameleler şüpheli hazır ise huzurunda, yoksa tayin edeceği bir vekil muvacehesinde icra edilir. Gerekirse tutanaklar imza edilmek üzere kendisine gösterilir ve imzadan imtina ederse keyfiyeti zabıt varakasına yazılmalıdır.²⁰

¹⁸ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 9.

¹⁹ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 10.

²⁰ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 10-11.

Suçüstü halinde İran vatandaşlarından başka²¹ bir yabancı suçla ilgili bulunduğu ve bunlarla ilgili arama el koyma gibi kanuni işlemlerin icrası gerektiğinde, mensup oldukları konsolosluğa bilgi verilerek tercüman istenmesi, zabıt varakasının ve el konulacak eşya ile ilgili tutanağın ona da imza ve mühür ettirilmesi gerekir. Soruşturmaya konu olayda yaralananlar veya yaralı olup vefat edenler varsa vücutlarının neresinden ne tür bir aletle yaralı olduklarının ve yaralandıktan ne kadar sonra vefat ettiklerinin tahkik edilmesi ve zabıt varakasına yazılması gerekir. Boğularak ve asılarak ölenlerin vücutlarında bu yönde ip, tırnak veya parmak gibi izler ile zehirlenerek ölenlerin vücutlarında buna ilişkin alamet ve izler bizzat tabip marifeti ile muayene edilerek kayıt altına alınmalı ve bu fiillerin işlenmesinde kullanılan alet, vasıta ve her türlü şeyin yukarıda bahsedildiği şekilde zapt edilerek el konulması gereklidir.²²

Hırsızlık suçlarında suçun oluş şekli, hırsızlık yapılan yerin vasıfları, hırsız ne taraftan girmiş, bir şey alabilmiş midir, yoksa bazı sebeplerden dolayı bir şey alamamış mıdır, gece mi, gündüz mü, saat kaç, merdivenle mi aşmış, yada duvar delerek, yıkarak veya kapı vesaire açarak mı girmiş girdiği yerin yüksekliği ne kadar merdiven kullanmadan girmek mümkün mü girdiği kapı vesairenin sağlamlığı ne kadardır el ile kolayca açılarak girilecek bir halde tahta perde kılıklı olarak ağaç veya demir veya yay, mandal, ip gibi şeylerle bağlı veya hafifçe iştirilmiş bir halde midir, yoksa özel aletlerle açılacak veya kırılacak şekilde kuvvetli bir halde midir, hırsızın giriş ve çıkışına delalet eden bir iz veya emare var mıdır bunların tahkik edilmesi gereklidir. Hırsızlık mahallinin anahtar ve sair alet bulunduğu halde onları açılmış olan kapı vesairenin kilitleri ile tatbik edip açıp açmadığının zabıt varakasinda gösterilmesi gerekir.²³

Hırsızların kaç kişi oldukları, gizli veya açık silah taşıyıp taşımadıkları, silah taşıdıkları halde cebir, şiddet, darp ve yaralama veya silah göstermek suretiyle fiili işleyip işlemedikleri, hangilerinin hırsızlık mahalline girip, hangilerinin gözcülük ettiğinin incelenmesi gerekir. Ayrıca hırsızlığa konu eşyanın cinsi, miktarı, kıymeti

²¹ Yazar dipnotta İran ile bu konuda ayrı bir anlaşma olduğundan bahsetmektedir. Osman Saib, *Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye*, 11.

²² Osman Saib, *Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye*, 12.

²³ Osman Saib, *Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye*, 12-13.

dahi sahibinden sorularak bir pusula hazırlanmalı ve zabıt varakasına eklenmelidir.²⁴

Kalpazanlık suçlarında kalpazanların nasıl bir yerde buldukları ve kalpazanlık fiilini ne suretle işledikleri, yerli veya yabancı sikkeleri taklit ederek, sikke keserken mi, sikke yapımında kullanılan tartı ve sair alet ile sikkeden altın ve gümüş çıkarmak veya sikkeyi daha kıymetli göstermek için renginde yaldızlarken mi görülmüştür, bunları zabıt varakasına yazarak; bulunan kalıp, değeri düşürülmüş akçe ve bilcümle alet edevat ve evraka el konularak daha önce beyan edildiği üzere bir torbaya konularak ve beze sarılarak üzeri mühürlenmeli ve yazılmalıdır.²⁵

Cebir sureti ile ırza karşı işlenen suçlarda yapılacak tahkikatta dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır: Cebirin gerçekleştiği mahallin bu cebirin vukuuna müsait ve bu fiilin silah zoruyla olup olmadığı, ve ne suretle olay mahaline girildiği, bir taraftan kendisine yardım edilip edilmediği, iddia sahibinin üzerinde kendisine cebir uygulandığına dair kan ve yırtık, gözünde ve yüzünde ve sair yerlerinde yara, bere gibi şeyler bulunup bulunmadığı tespit edilmesi için gereği gibi tahkik edilmeli ve böyle cebren ırza geçme (fiil-i şeni) bir kız hakkında bulunmuş ise bekaretinin izale edilip edilmediği, edilmiş ise ne vakit edildiğinin anlaşılması için mümkün olan süratle bilirkişi olan kadınlara muayene ettirilip bekaretin zevaline delalet eden lekeli elbise vesaire var ise onlara da el konularak muhafaza altına alınmalıdır.²⁶

Zabıt varakalarının yazılması ve nasıl tanzim edileceğine gelince suçun işlendiği tarih ve yer, ne suretle haber alındığı, tahkikatı icra eden memurun sıfatı, müstantike ihbar edilmiş ise onun olay mahalline gelmesine engel durum ne ise bunlar yazılır. Daha sonra olay mahallinde ifadesi alınanların sırasıyla ifadeleri, el konulan eşya vesairenin miktarı ve keyfiyeti yazılır. Tahkikatta mevcut olan ve olayla ilgili malumatı bulunanların daha sonra müstantik ve mahkeme tarafından celbini kolaylaştırmak için isim, şöret, sanat ve ikametgahlarının açıkça

²⁴ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 13.

²⁵ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 13-14.

²⁶ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 14.

gösterilmesi gerekir. Zabıt varakasının her sayfası tahkikatı icra eden müddeiumumi ile hazır bulunması lazım gelen kaymakam veya müdür veya zaptiye zabiti ile ahaliden iki kimse tarafından imza edilir. Ayrıca şüpheliye de imza ettirilir, şayet imza etmez veya imzadan imtina ederse durum zabıt varakasına yazılmalıdır. Eğer tahkikatta müstantik ile müddeiumumi hazır bulunur ise ikisi de zabıt varakasını imza ederler.²⁷

Suçüstü halinde tahkikatı bizzat müstantik icra edip zabıt varakasını tanzim etmiş ise diğer muameleleri tamamladıktan sonra evrakı müddeiumumiye tebliğ etmesi ve eğer ilk tahkikat müddeiumumi tarafından icra edilmiş ise zabıt varakası ile eklerini müstantike göndermesi gerekir. Fakat adliye zabıtası tarafından gerek ihbar ve şikâyet üzerine ve gerekse suçüstü halinde tanzim edilecek zabıt varakaları doğrudan doğruya müstantike tevdi edilmeyip müddeiumumiye takdim edilmesi ve onun tarafından müstantike gönderilmesi lazımdır. Suçüstü halinden müddeiumumiye verilen ihbar ve şikâyetler iddianame ile müstantike gönderilmelidir. Fakat ihbar ve şikâyet verenler yazılı bilgi vermemişlerse kendilerinin veya vekillerinin müddeiumumi huzuruna celp edilip izahat aldıktan sonra yazacağı iddianameye bu husustaki izahatı eklemelidir. Müddeiumumi şüphelinin hangi maddeden dolayı ne surette zan altında bulunduğunu yazmalı, olayın şahitleri var ise onların da celp edilerek ifadeleri alınarak kayıtlara geçirilmeli ve hukuk-ı umumiye namına iddianamesini hazırlamalıdır.²⁸

Müddeiumumi şayet kendisine ulaşan ihbar ve şikâyet ile ilgili kamu davasının açılmasını gerekli kılan kanun maddesini göstermez, muhbir ve müştekinin ifadesinden işin kamu davası ile ilgisi olmadığı anlaşılırsa, işin kamu davası ile ilgili olmadığı yönünde müstantikten karar almak zorunda olmadığından müşteki veya muhbire durumu izah ederek, işin diğer bir dairede yürütülmesi gerektiğini, gerekli görürse oraya müracaat etmesini anlatır. Müddeiumumi kendisine tebliğ olunan soruşturma evrakında araştırılmamış bazı yönler görür veya evvelce hakkında tahkikat icrası talep edilmemiş bir şahsın suçun faili olabileceğini tespit eder ise eksikliğin giderilmesini ve bu şahıs hakkında da tahkikat yapılmasını talep etmelidir. İddianame ile müstantike

²⁷ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiye, 15.

²⁸ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiye, 16.

gönderilen maddelerden kendi görev ve yetkisinde olmadığını beyan ederek ait olduğu müstantike gönderilmek üzere kararname ile müstantik tarafından iade edilen dosyalar tekrar müstantike gönderilemez ise de bu karar aleyhine itiraz olunup heyet-i ithamiye²⁹ gönderilebilir.³⁰

Adliye zabıtası tarafından ilk tahkikatı icra olunarak eksiksiz olarak zabıt varakası tanzim olunmuş olan cünha maddeleri, müdde-i şahsi (şahsi davacı) veya şikayetçi tarafından şahit ikamesi veyahut evrak ibrazı ile iddiasını ispat edileceği yazılı olarak ifade edilen şüphelilerin, müstantik huzuruna gönderilmeksizin müddeiumumi tarafından gerekli işlemleri yapılarak, işlenen fiilin ceza kanununun hangi maddesi ile ilgili olduğu belirtilerek yargılamasının yapılması talep eden bir iddianame ile bidayet mahkemesine gönderilmesi mümkündür.

Müddeiumumiler devlet adına hukuk-ı umumiyenin muhafazası ve kanun ahkâmının gereği gibi uygulanmasına dikkat etmek için her hâlükârda kanun ve adalete uygun hareket etmeli her hususta hukuka aykırı bir şekilde kişilerin hak ve namuslarını ihlal edecek işlerden kaçınmalıdırlar. Suçsuzlukları görünür olanların suçlanması ile aksi durumlarda yani suçlu olan kişilerin beraatleri yolunda bir takım haksız iddialara itibar ederek görevlerini suistimal etmemelidirler. Daima yapmış oldukları vazifenin ehemmiyetini, kanun ve adalete aykırı hareket etmenin maddi ve manevi sorumluluğunu gözden kaçırmayarak ona göre görevlerini güzel bir şekilde yapmalıdırlar.³¹

B. İkinci Kısım

Tahkikat-ı İstintakiye

²⁹ İşlenen fiil cinayet nevinden ise müstantikin lüzum-ı muhakeme kararından sonra doğrudan yargılama başlanmamaktadır. UMCKM 199-231. maddeleri hükmünce liva bidayet mahkemesi azaları arasından üç kişilik bir heyet-i ithamiye oluşturulup bu heyet tarafından dosya üzerinden ve 3 gün içinde inceleme yapılarak müstantik kararına bağlı olmaksızın yargılama gerekip gerekmediğine karar verilecektir. Mazhat Talat, *Usûl-i Muhâkemat-ı Cezaiye Birinci Kitâb Esbab-ı Nakziye-i Temyiziye ve Mesalih-i Mütenevvia-i Adliye* (İstanbul: 1328), 180.

³⁰ Osman Saib, *Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiye*, 17.

³¹ Osman Saib, *Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiye*, 18; Yazar eserinin 19-25 sayfaları arasında zabıt varakası suretine yer vermiştir.

Suçüstü halinde yakalanan şüpheliler hakkında müddeiumumi ile müddeiumumiye yardım vazifesinde olan zabıta-i adliye memurları tarafından süreli veya süresiz tutuklama (tevkif) müzekkeresi verilemez. Ancak bunlar tarafından şüpheliler süreli olmak şartıyla tevkifhaneye gönderilebilir. Suçüstü halinde ilk tahkikatı tamamlayan müddeiumumi için fazlalığı ve büyüklüğü gibi nedenlerden dolayı akşama kadar tahkikatı tamamlayıp tahkikat evraklarını müstantike gönderemez veyahut tahkikata başlamış olan zabıta-i adliye memurları aynı sebeplerden dolayı evrakı müddeiumumiye takdim edemez ise şüpheli belirli süreliğine tevkifhaneye gönderilir, sonra eksiklikler giderilip zabıt varakası tamamlanır. Gecikmeyi gerekli kılan bir sebep olmadığı durumda zabıt varakası tanzim olunup, zapt olunmuş eşya ile birlikte müstantike gönderilir.³²

Müstantik tarafından kanuni işlemlerin süratle yürütülmesi gereklidir. Müstantik, müddeiumumi tarafından kendisine gönderilmiş olan zabıt varakasını ve eklerini inceleyerek yürütülen tahkikatın kanun dairesinde ve eksiksiz bir şekilde yapılıp yapılmadığına bakar. Şüphelinin tutuklanmasına lüzum görür ise usulüne göre müddeiumumiye dinler ve süreli veya süresiz tutuklama kararı verir.³³ Yaralılar bulunup tabip raporuna gerek duyulan haller gibi ertelemeyi gerektiren zaruri durumlar bulunmadığı taktirde iddianame yazmak üzere zabıt varakasını müddeiumumiye tebliğ eder. Müstantik yürütülen tahkikatı bazı yönlerden eksik görür veya yürütülen tahkikatın yeterli olmadığını düşünürse yeniden tahkikat icra etmeye yetkilidir. Eğer bir eksiklik bulunmuyorsa ilk soruşturma (tahkikat-ı istintakiye) tamamlanmış sayılır ve tahkikat evrakının müddeiumumiye tebliği ve üç gün zarfında onun tarafından yazılacak iddianame altına müstantik tarafından süratle kararname yazılması gereklidir.³⁴

Müddeiumumi tarafından iddianame ile gönderilmiş olan şikayetname veyahut ihbarname üzerine ilk soruşturma icrası gerekirse müstantik öncelikle müşteki, müdde-i şahsi veyahut muhbiri davet eder, sıfatını tayin eder, şikâyet ve ihbar ettiği konularda açıklama ister. İddia ve ihbar ile ilgili ne gibi deliller

³² Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 25.

³³ "Muvakkat tevkif (süreli tutuklama) nihayet 30 gün imtidat eder ve gayri muvakkat tevkif (süresiz tutuklama) mahkemeden hükmün suduruna kadar mümted olur (uzar)." UMHCK m. 89.

³⁴ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 26-27.

gösterilebileceğini, zayıat ve tazminat iddiasında bulunan müdde-i şahsilerin iddia ettiği şeyin neden ibaret olduğunu, ikametgahını sorarak zabıt altına alır, tutanağı kendilerine imza ve mühür ettirir. Bu işlemten sonra şüpheli hakkında celp müzekkeresi çıkartarak, celp müzekkeresine uymayarak gelmeyenler için izhar müzekkeresi verilmek ve soruşturma öncesi veya sonrası firar eden şüphelilerin en son ikametgahlarına müddeiumuminin talebi üzerine tevkif müzekkeresi tebliği ve firarının eşkâlinin ve kendine mahsus alametlerinin tahkik edilerek istintaknameye yazılması gereklidir.³⁵

Şüphelilerin ve şahitlerin bizzat celbedilerek ifadelerinin alınması gerekir. Ancak muhbir, müşteki ve müdde-i şahsilerin bizzat müstantik huzuruna gelmeyip kendileri için vekil tayin ederek vekil ile temsil edilmeleri mümkündür. Kişilerin vekil olduklarını gösteren tasdikli vekaletnameyi müstantik muayene ederek istintaknameye vekaletnamenin görüldüğünü yazması zorunludur. Her şeyden önce şurasının bilinmesi önemlidir ki; müstantiklerin asli vazifesi sorgulayacağı kişileri itham etmek değildir. Tarafsız ve hakkaniyete uygun bir şekilde sertlikten kaçınarak tahkikat icra edilmeli ve hakikat ortaya çıkarılmaya gayret edilmelidir. Binaenaleyh şüphelinin sorgusunda hiçbir şekilde şiddete ve zorlamaya başvurmak caiz olmadığı gibi aldatma, kandırma, tehdit ve ödül vaadi gibi yollara başvurmak da caiz değildir. Müstantikler sayılan muamelelerden daima uzak durmalı ve vazifelerini en iyi şekilde ifa etmelidirler. Hakikati ortaya çıkarmaya çalışmalı, şüphelilerin ifadelerini aynıyla kayıt altına almalı ve beyan edecekleri sebepleri ve delilleri tamamıyla istintaknameye derç etmelidir. Muhbir, müdde-i şahsi ve şahitlerin ifadelerinin alınmasında da aynı adli usulü uygulamalıdır. Sorgu işlemlerinde görevli olanlar her aşamada gerekli dikkat ve özeni göstermelidirler. Bu konuda aksi bir muamelenin söz konusu olması sorumluluk doğuracağı, maddi ve manevi mesuliyet gerektireceği izahtan varestedir.³⁶

Müstantik şüpheliyi huzuruna çağırdığında öncelikle eşkâlini ve kendisine mahsus alametlerini tespit etmeli yani boyu, sakal ve bıyığı, göz, kaş, burun gibi bir şahsı diğerinden ayırmaya yarayan zâtî özelliklerini, kıyafetini, hangi fiilliden dolayı şüpheli olduğunu, celp ve izhar müzekkeresi ile mi gelmiş, yoksa suçüstü

³⁵ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 28.

³⁶ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 28-29.

halinde mi yakalanmış bunları istintaknameye yazıp Hicri ve Rumi tarihi de kaydetmelidir. Daha sonra gayet açık ve herkesin anlayabileceği bir şekilde isim, şöhret, yaş, tabiiyet, sıfat, doğum yeri, ikameti, babasının ismi, okuyup yazması olup olmadığı sorularak vereceği cevaplar aynen ve tamamıyla yazılmalıdır. Suç işlemişsin, kötülük yapmışsin, nasıl yaptın hitabıyla sorguya başlanmayıp, mesela şüpheliye isnat edilen fiil hırsızlık ise kendisinin ne işle iştigal ettiği, nasıl geçimini sağladığı, kaç çocuğu olduğu, çocuklarının yaşları ve ne işle uğraştıkları sorulduktan sonra hırsızlığın vuku bulduğu gün ve gece nerede bulunduğu, kimlerle görüştüğü, nerede ve niçin yakalandığı, daha önce bir suçla ilgili sorguya alınmış mı, alınmış ise ne sebepten dolayı alındığı yumuşak bir lisanla sorulup şüpheli ile bir münasebet kurulduktan sonra isnat edilen cürüm kendisine beyan edilerek izahat istenir ve cürmü işlemesine sebep neydi sorulur. Şüpheli istintak olunurken müddeiumumi ve müdde-i şahsi bulunamayacağı gibi başka bir kimsenin bulunması da caiz değildir.³⁷

Yaralama ve öldürme fiillerinde yukarıda anlatıldığı üzere muamele olunmalıdır. Bununla beraber şüphelinin mağdurla karşılaşma ve mücadelelerine delil olabilecek surette üzerinde bazı alamet ve eser olup olmadığı öncelikle araştırılmalıdır. Olaydan önce taraflar arasında bir sözlü tartışma veya fiili bir durum olup olmadığı, esas olay bu önceki çekişmeden mi ortaya çıkmış, yoksa başka bir şey mi sebep olmuş bunlar araştırılmalıdır.³⁸

Sahtekarlık suçlarında taklit ve tahrif edilmiş evrak veya mühür kimlerin elinde bulunmuş ve elinde bulunan kişi sahte evrakı sahte olduğunu bilerek mi almış, bir yerde kullanmış mı, asıl sahtekarlık fiilini işlediği sanılan kişi kendisi için bir yarar sağlama amacıyla veya başka birine bir zarar verme kastıyla mı hareket etmiş, sahtekarlık için hazırladığı şeyleri tamamlamış mı, tamamlanmışsa bir yerlerde kullanmış mı, yoksa bazı maniler sebebiyle kullanamamış mı, bunların tetkik edilerek gerektiğinde sahte evrak ve mühürlerin asıllarına benzerlik ve farklılıklarını tespit edebilmek için bilirkişi incelemesine müracaat ederek onlardan yazılı malumat almak gerekir.³⁹

³⁷ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 29-30.

³⁸ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 31.

³⁹ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 31.

Müstantikler tahkikat için gerekli olan tedbirleri tevkifhane bekçilerine emir verebileceği gibi gereğine göre şüphelilerin birbirlerinden ve orada bulunan diğer kişilerden ayrı tutulmaları için tevkifhane müdürüne yazılı emir de verebilirler. Şüpheliler tevkif edilmez ve birbirlerinden ayrı tutulmazlarsa kendilerine sorulan soruları ve kendilerinin bu sorulara verdikleri cevapları henüz ifadesi alınmamış şüphelilere bildirerek hepsi söz birliği edip tahkikatı zora sokabilirler. Bunun için şüphelilere sorulacak soruları bir günde sormak gerekir, eğer ifade alma birkaç günü alacaksa müstantikler soruların bir kısmını bir gün kalan soruları diğer gün sormak gibi tedbirleri almalıdır.⁴⁰

Şüpheliler gerek birden fazla gerek tek olsun ifade ve fiillerinde bir çelişki görülür ise bunları dikkate alarak şüphelilerin sabıka durumları, daha önce mahkum olup olmadıkları araştırılmalıdır. Velhasıl hakikati ortaya çıkarmak için hangi yönlerin araştırılması, hangi soruların yöneltmesi gerekli ise bunların hakkıyla ve tamamıyla yapılarak töhmet ve beraatten biriyle hükümde tereddüde mahal kalmayacak şekilde ve vicdani kanaat oluşturacak şekilde gerçek ortaya çıkarılmaya çalışılmalıdır. Şüphelilerin işlediği cürmün işleniş sebepleri örneğin işlenen fiil ırz ve nefsi muhafaza için mi işlenmiş veya diğer bir mecburiyet ve zaruret veya cebir ve ikrah üzerine mi veya diğer bir cürmü işlemek için mi irtikap edilmiş, işlediği fiili haset, şehvet, kırgınlık gibi nefsani duyguların yönlendirmesi ile mi işlemiş, bu ve benzeri cezanın artırılmasına ve azaltılmasına etki eden hallerin kemal-i dikkat ile araştırılıp meydana çıkarılması gerekir.⁴¹

Çoğunlukla şüpheliler ve müdde-i şahsiler yaşlarını eksik veya fazla haber verebilmektedirler. Yaş fiil-i şenî' maddelerinde cezanın artırılması ve hafifletilmesi hususlarında aranılacak önemli bir husus olduğundan cüsse ve simalarından yola çıkarak yaşlarını noksan ya da fazla haber verdikleri anlaşılınların nüfus kayıtlarına müracaatla veya tabip marifetiyle yaşlarının düzeltilmesi gerekir. Yaralıların muayene ve tedavisi memleket tabiplerine ait vazifelerden olduğundan yaralı ve hastaların muayenelerine ilişkin verecekleri raporlarda önemli hususlarda muallak bilgiler olduğu veya tıbbi rapor yetersiz görüldüğünde iade edilip daha fazla izahat istenmesi gereklidir.⁴²

⁴⁰ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 32.

⁴¹ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 32-33.

⁴² Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 33.

Müstantik, kâtip hazır olduğu halde şahitleri münferiden huzuruna alarak gerçeği (hakikat-i hal) söyleyeceğine yemin verdirip, şahit celp müzekkeresine uyararak gelmiş ise celp müzekkeresini ibraz ettiği, ihraz müzekkeresi ile getirilmiş ve para cezasına hükmedilmiş ise bu durum istintaknameye kayıt ve işaret edilir. Şahitlerin isim, şöhret, yaş, sanat, ikamet adresleri, tarafların hizmetçisi veya akrabası olup olmadıkları ve yakınlık derecesi sorularak ifadeleri yazılmalı, daha sonra hangi konuda şahitlik için çağırılmış ise o konudaki malumatı sorularak ifadesi zapt edilmeli, lehine ve aleyhine şahit oldukları kişi tarif ettirilip şahitlerin bu işte bir menfaat veya karşı tarafa zarar verme kastı ile hareket edip etmedikleri araştırılmalıdır. Bir de cezanın azaltılması veya artırılmasına dair sorulması lazım gelen yönler sorulup noksan bir şey bırakılmamalıdır.⁴³

On beş yaşından aşağı kız ve erkek çocuklar dahi bilgi edinmek için yeminsiz olarak dinlenebileceklerdir. Yine kanunen şehadetleri makbul olmayan akraba ve hizmetkarların müstantik tarafından dinlenilmesi hakkında kanuni bir sınırlama bulunmamaktadır. Bu nedenle şahitlerin tarafların hizmetçisi veya akrabası olması durumunda da şüphelinin lehine veya aleyhine verilen bilgilerin kuvvet ve sıhhat derecesine göre, tahkikatın ortaya koyacağı neticeye göre tayin ve taktir edilmesi lazım gelir. Şahidin birine sorulan şeyleri ve kendisinin verdiği cevapları diğer şahitler birleştirip söz birliği etmelerini önlemek için sorgusu tamamlanan şahitleri mahallerine iade etmek gibi tedbirler alınmalıdır. Şüpheli aleyhine şahit dinlenebildiği gibi lehine de şahit dinlenebilir. Tahkikat sonunda deliller ve emareler değerlendirilerek şüphelinin men-i muhakemesine mi yoksa muhakemeye mi gönderilmesine karar vermek gerekecektir. Yazılacak kararnamede verilecek kararın sebeplerinin gösterilmesi gereklidir.⁴⁴

Şahit, şüpheliyi bilmiyor ve tanımıyorsa kendisini tarif ederek görse teşhis edebileceğini beyan ederse, şüpheli getirilip şahide gösterilebilir. Bu durumda şüpheli birkaç şahıs ile birlikte getirilerek şahidin onu teşhis etmesi istenir. Bu istintak dairelerinde başvurulmuş bir kaidedir.⁴⁵

Hastalık gibi meşru mazereti bulunup da müstantik huzuruna gelerek şahitlik yapamayacak şahitlerin buldukları yerlerde sorguları yapılarak ifadeleri zapt

⁴³ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 34.

⁴⁴ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 35.

⁴⁵ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 36.

edilir. Başka kasaba ve köylerde bulunan şahitlerin ifadeleri köy veya mahalle muhtarı tarafından alınır. Başka bir kazada bulunan şahidin ifadesi ise sakin oldukları kaza müstantikine havale edilir. Fakat bu şekilde başka köy, mahalle ve kazalarda bulunanların ifadelerine başvurulacağı zaman şahitlerin hangi konuda dinleneceği ve kendilerine hangi yönde soruların sorulacağı konusunda açık malumat verilmelidir ki daha fazla yazışma yapılarak vakit kaybedilmesin. Bu konuda kendisine vazife verilen muhtar ve müstantik yukarıda yazıldığı şekilde şahitleri kanun hükmüne ve aldıkları talimata uygun olarak dinlemeli ve tutacağı tutanağı (isticvapname) mühürleyerek usul işlemlerini yürütmekte olan müstantike göndermelidir.⁴⁶

Şahidin hastalığı haber verilirse müstantik ifade almak için adresine gitmede acele etmeyip önce tabibe muayene ettirmeli, şahidin gelmeye iktidarı olmadığı yönünde rapor aldıktan sonra bulunduğu yere gidip ifadesini almalıdır. Tazminat talebinde bulunan şahitlere tarifesi gereğince ödenmesi gereken miktarın tayini müstantike ait vazifelerdendir. Eski antlaşmalar (uhud-ı atika) gereğince yabancı tabiiyetinde bulunanların ifadeleri alınırken mensup oldukları konsolosluğun bir tercümanı hazır bulunması gerektiğinden usulüne göre müddeiumumi vasıtası ile tercüman davet edilmeli ve bu husus açıklayan, konsolosluğun ve gelen tercümanın ismini içeren bir şerh istintaknamenin altına yazılmalı ve istintaknamenin her sayfası tercümana imzalatırılmalıdır.⁴⁷

Asker olan bir şahıs şüpheli olduğu zaman ifadelerinde üstlerinden bir zabıt bulundurulması ve tevkifi lazım gelenlerin mahkeme hükmü verilmeye kadar askeri hapishanelerde tutulması yönünde irade-i âliyye bulunduğundan gerek mahkeme tevkifhanesinde gerekse askeri tevkifhanede tutuklanması lazım gelenlerin hangi tevkifhaneye gönderilmesi gerektiği tevkif müzekkerelerinde gösterilmeli ve tevkifhane müdürüne ilmühaber ile bildirilmelidir.⁴⁸

İstintaknamenin sayfaları hep bir boyda olmalı, kenarları birer parmak kadar kırılıp boş bırakılmalı ve dikilmelidir. Bir iş için bir istintakname tutulup istintaknamenin arasına kağıt ilave edilmemelidir. İstintaknamelerde kazıntı, silinti, satır arası çıkıntı caiz olmadığından şayet sehven eksik yazılmış kelime

⁴⁶ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 36-37.

⁴⁷ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 37.

⁴⁸ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 37-38.

olursa rakam işareti ile hizasındaki boş yere yazılmalı ve kavis içine alınarak altı müstantik ve şüpheli veya şahit tarafından imza edilmelidir. Fazla yazılmış kelimeler üzeri okunacak şekilde çizgi çekilmeli, her sorunun cevabı karşısına yazılarak birbiri ile karıştırılmamalı, tarih, adet gibi rakamla yazılacak şeyler harfler ile yazılıp hiçbir şekilde tereddüt ve şüphe oluşturacak muamele yapılmamalıdır.⁴⁹

İstintaknamenin her sayfasının başına harfle sayfa adedi yazılıp istintakname tamamlanınca birinci ve sonuncu sayfalarının altlarına tamamının kaç sayfadan ibaret olduğu yazılıp resmi mühür ile mühürlenmelidir. Her sayfanın altı müstantik ile katip tarafından; cevapların bulunduğu sayfalar ise ayrıca şüpheli, şahit veya müdde-i şahsi tarafından imza edilmelidir. Sorgusu tamamlanan şüphelinin veya şahidin zapt edilen ifadesi kendisine okunup artık eksik olmadığı, doğru yazıldığı onun tarafından tasdik edildikten sonra imza ettirilmeli ve bu şekilde muamele yapıldığı istintaknameye yazılmalıdır. Şüpheli veya şahit imzalamak ve mühürlemek istemez veya edemez ise sebebi ifadesinin altına yazılıp müstantik tarafından imzalanması lazımdır. İfadesi alınan kimselerden harç tarifesine göre alınması gereken istintak harcının peşin alınması ve vezneye teslim edilip miktarı ile birlikte istintaknamenin altına açıkça yazılıp vezneden alınacak ilmühaber muhafaza edilmelidir. Harcın alınması mümkün olmaz ise bundan dolayı tahkikat ertelenmeyerek ileride mahkeme tarafından alınması gereken harçlarla birlikte icabına bakılmak üzere ne kadar istintak harcı alınması gerektiği hesap edilerek istintaknamenin boş bir yerine yazılmalı veya bir pusula düzenlenerek istintaknameye eklenmelidir.⁵⁰

Tahkikat soruşturması tamamlandıktan sonra istintakname ve eklerinin kaç parçadan ibaret olduğunu açıklayan bir üst yazı (melfufat pusulası) hazırlanıp evrakın tamamı sağlam ve muntazam bir zarfın içine konulup müddeiumumiye tebliğ edilmelidir. Evrakın gerek bizzat gerek memur ya da kâtip vasıtası ile tebliğinde daha önce hazırlanan üst yazının imzalanarak tarih yazılması usulüne riayet edilmelidir. Müddeiumumiler tahkikat soruşturmasında bazı eksiklikler görürlerse tamamlanması talebi ile tahkikat evrakını müstantike iade etmelidir.

⁴⁹ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 38.

⁵⁰ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 39-40.

Müstantikler müddeiumuminin talebini kanuna ve maslahata uygun görürler ise gerekli muameleyi ifa ederler aksi taktirde yazılı cevap ile evrakı iade ederler, başka bir muamele yapmaya mecbur değillerdir.⁵¹

Hakkında tutuklama müzekkeresi verilmiş olan şüpheli tarafından tahliye talepli dilekçe (tahliye-i sebil istid'ası) verildiği halde, mütalaasını yazılı olarak vermek üzere dilekçe tahkikatla ilgili evrak ile birlikte müddeiumumiye tebliğ edilmelidir. Müddeiumumi, müdde-i şahsi var ise yirmi dört saat içinde mütalaasını beyan etmek üzere tahliye talepli dilekçeyi, dilekçenin kaybolma ihtimali varsa bu sebeple gecikme olmaması için dilekçenin tasdikli bir suretini müdde-i şahsinin kendisine veya ikametgahına tebliğ ve daha sonra onun mütalaa ve iddiası ile kendi mütalaa ve iddiasını dilekçenin arkasına yazarak müstantike iade edilmelidir. Müstantik bu mütalaa ve iddiaya o zamana kadar yürütülen tahkikata ve şüpheliye isnat edilen suç dikkate alarak şüphelinin kanunen bihakkın, nakdi kefalet karşılığında veya süreli olarak tahliyesi lazım gelip gelmediğini gözetmelidir. Nakdi kefaletle tahliyesi gerektiğinde kefalet miktarını tayin edip bir kararname tanzim ederek müddeiumumiye göndermesi gerekir.⁵²

Tahliyeye ilişkin karara müddeiumumi, müdde-i şahsi ve şüpheli tarafından itiraz olunabilir. Bu durumda itirazlar incelmek üzere heyet-i ithamiyeye arz edilir. Gerek tahliye, gerek men ve lüzum-ı muhakeme hakkındaki kararların icrası ve tasdikli suretlerinin müdde-i şahsi ve şüpheliye tebliği müddeiumumilere ait vazifelerden olduğundan müstantikler bu işlere müdahale edemezler.⁵³

Şüpheli tahliye olduktan sonra ortaya çıkacak önemli sebepler üzerine lüzum görülürse müstantik yeniden izhar veya tevkif müzekkeresi verebilir. Kefaletle tahliyelerde yazılacak kararnamede belirlenen miktarı şüpheli ya mal sandığına nakden depozito etmeli veya belirlenen miktarı ödeme konusunda kuvvetli kefil göstermelidir. Şüpheli, kefil gösterdiği halde kefilen alınacak mukavelat muharrirleri tarafından tasdikli kefaletname mahkeme kaleminde saklanmalıdır. Bihakkın tahliyesine karar verilen şüpheliye ne zaman istenirse geleceği taahhüt ettirilip kendisinden bu hususta bir senet dahi alınmalıdır.⁵⁴

⁵¹ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiye, 40.

⁵² Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiye, 41.

⁵³ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiye, 41.

⁵⁴ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiye, 42.

Suçüstü hallerinden başka durumlarda soruşturmada sonra müstantik şüphelinin tutuklanmasını gerekli gördüğü takdirde müddeiumuminin yazılı veya sözlü görüşünü alıp tevkif müzekkeresi çıkarmalıdır. Müstantik tevkif müzekkeresini tanzim ettikten sonra şüphelinin tutuklanmasını gerekli kılan sebepleri istintaknameye yazarak tüm evrakı müddeiumumiye tebliğ eder. Müddeiumumi evrakı mütalaa ederek tevkif müzekkeresi çıkarılmasını gerekli görürse bu yönde cevap yazıp iade eder ve müstantik tevkif müzekkeresini gönderir. Şayet müddeiumumi şüpheli hakkında tevkif müzekkeresi çıkarılmasının gerekli olmadığı mütalaaında bulunursa sebeplerini göstererek evrakı iade eyler. Müstantik bu mütalaaı uygun görüp tevkif emrinden vazgeçmediği takdirde tevkif müzekkeresi hazırlar. Ayrıca müddeiumuminin mütalaaasına karşı bir karar yazarak müzekkere ile birlikte müddeiumumiye tebliğ eder.⁵⁵

Müddeiumumi tevkif müzekkeresinin hükmünü icra etmekle beraber karar aleyhine heyet-i ithamiyeye itiraz edebilir. Şifahen dinlenmesi durumunda da müddeiumumi tarafından istintaknamenin altına bir şerh yazılıp müstantikle birlikte imzalar. Şayet müddeiumumi tarafından muvafakat gösterilmez ise yukarıda belirtildiği üzere başka mütalaa ve karar yazmaları gerekir. Müstantik celp, ihbar ve tevkif müzekkerelerini müddeiumumiye tevdi etmeli ve onun tarafından mübaşir ve zabıtarlar marifetiyle bu müzekkerelerin ahkamı icra edilmelidir. Müstantik hakikatin ortaya çıkması için gerekli olan evrak, senetler ve tüm eşyayı aramak için kendiliğinden veya müddeiumumi tarafından talep edildiğinde şüphelinin hanesine veya bunların saklandığı düşünülen diğer mahallere gidip arama yapabilir. Aranması gereken eşya kendi bulunduğu kaza dışında olduğu durumlarda bu eşyanın bulunduğu yer müstantikine arama işini havale edebilir.⁵⁶

Tutukluluk halleri uzun sürmüş olanlar var ise onları anlayıp haklarında lazım gelen tahkikat muamelesini icra etmek ve tamamlamak, mahkemeye gönderilmesine karar vermiş olduğu şüphelilerden henüz mahkemeye çağrılmamış veya tahliyelerine karar verdiği şahıslardan her nasılsa tevkifhanede

⁵⁵ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 43.

⁵⁶ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 43-44.

kalmış bulunanlar varsa onları mahkeme reisine ve müddeiumumiye ihtar etmek için en az ayda bir kere müstantiklerin tevkifhaneye gidip tutukluların hallerini araştırması gerekir.⁵⁷

Soruşturma aşaması tamamlandığında müstantik tüm evrakı müddeiumumiye tebliğ ve onun tarafından üç günde yazılacak iddianamenin altına kararname yazarak yine müddeiumumiye iade etmesi gerektiği yukarıda anlatılmış idi. Lüzum-ı muhakeme veya men-i muhakeme için yazılacak kararname hakkında aşağıda bazı bilgilerin verilmesi yararlı olacaktır. Müstantikler hâkim sıfatına haiz, serbest fikir ve vicdan sahibi olduklarından kanunun kendilerine vermiş olduğu vazife ve yetkileri bağımsız bir şekilde kullanıp verecekleri kararın ne müddeiumuminin iddiasına, ne de hiçbir tarafın arzu ve rızasına uygun olması gerekmez. Ancak kendi kanaatine ve kanuna uygunluğa dikkat etmeleri lazımdır. Kararnamenin yazılması için kanunda bir süre tayin edilmemiştir. Ancak kanunda iddianamenin yazılması için üç gün verilmesi gerektiği açık olarak düzenlenmiştir. Bunun sebebi müddeiumuminin evrakı değerlendirme ve inceleme mecburiyetinin bulunmasıdır. Müstantik ise tahkikatı bizzat kendisi icra etmiştir. Bu nedenle müddeiumumi gibi soruşturma evraklarını inceleme ve değerlendirmeye muhtaç değildir. Bu hususlar değerlendirilerek müstantikin kararnameyi yirmi dört saat içinde yazması gerekir.

58

Şüphelinin mahkemeye gönderilmesi için karar verilmesi, soruşturma aşamasında isnat olunan fiili işlediği yönünde ihbarlar ve deliller bulunmasına bağlıdır. Men-i muhakeme yani şüphelinin mahkemeye gönderilmesine gerek olmadığı yönünde karar vermek için ise bu yönde delil ve emare görülmemesine veya işlenen fiilin kanunen ne cinayet ne cünha ve kabahat cinsinden olmamasına bağlıdır. Ayrıca şüphelinin padişahın affına mazhar olan bir kişi olması, kendisinin işlediği fiilin kanunen cezasızlık gerektiren bir halde yani cinnet veya çocukluk (sabavet) halinde işlenmesi veya işlediği fiilin zamanaşımına uğraması nedeniyle kamu (hukuk-ı umumiye) davası açılmayacağıının anlaşılması durumunda men-i muhakeme kararı verilmesi gerekir. Ancak sadece deliller ve emarelerin bu konuda karar vermek için yeterli görülmemesinden dolayı

⁵⁷ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 44-45.

⁵⁸ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye, 45-46.

müstantik tarafından men-i muhakemeye karar verilmesi caiz değildir. Muhakeme esnasında yeni delillerin ortaya çıkması muhtemel olduğu için şahitlerin ifadeleri ve mevcut emarelerin itham ve hüküm için yeterli derecede olup olmadığının takdiri heyet-i ithamiye ile mahkemeye ait bir vazifedir.⁵⁹

Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu'nda yazıldığı üzere müstantik tarafından yazılan kararnamelerde şüphelinin isim, şöhret, yaş, sanat, doğum yeri, ikameti, kendisine isnat olunan fiilin kısaca tarifi, kanunen hangi tür suçlardan olduğu, suç isnat etmek için delillerin yeterli olup olmadığı ve şüpheli hakkında süreli veya süresiz tevkif müzekkeresi verilmiş ise bunların tarihi tahliyelerine karar verilmiş veya şüphelinin firarda bulunması nedeniyle en son ikametgahına tevkif müzekkeresi tebliğ edilmiş ise bu yönlerin gösterilmesi soruşturma aşamasında ortaya çıkan deliller ile emarelerin neler olduğu açık bir şekilde yer almalıdır. Men-i muhakemeye ilişkin kararlarda delil ve şahit ifadelerine yer vermemek tabii ise de men-i muhakeme kararı verilmesini gerekli kılan sebepleri göstermek ve şüpheli tutuklu ise tahliyesi lüzumunu beyan etmek icap eder.⁶⁰

Şüpheliye isnat edilen fiil mücazaat-ı terhibiyeyi⁶¹ gerektiren bir fiil ise yapılan tahkikat neticesinde şüphelinin fiili işlediği sabit görüldüğünde, yazılacak kararname ve yapılan tahkikata ait evrakın olaya ilişki zabıt varakası ile suçun ispatı için delil olacak eşyanın suçla ilgili yargulamayı yapacak olan mahkeme nezdinde bulunan müddeiumumiye gönderilmesi gerekir.⁶²

Cünha derecesinde olan bir fiili işleyen şüphelinin yargılaması bidayet ceza dairesinde yapılacağından buraya gönderilmesi gerekir. İştirak halinde işlenen suçlarda şüphelilerin fiilleri cünha ve kabahat derecesinde olanların ayrılarak bidayet mahkemesine gönderilmesi caiz olmayacağından hepsi için kararname yazılıp cinayet mahkemesine gönderilmesi gerekir ise de her birinin fiilinin ceza

⁵⁹ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiye, 46.

⁶⁰ Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiye, 47.

⁶¹ 1858 Ceza Kanununa göre idam, kürek, kalebentlik müebbet sürgün gibi ağır cezaları gerektiren fiillerdir. 1858 Ceza Kanunnamesine göre bu suçların yaptırımları kabahat için "muâmele-i tekdîriye", cünha için "mücâzât-ı te'dîbiyye", cinayet için "mücâzât-ı terhibiyye" olarak adlandırılmaktadır. Gökçen, *Osmanlı Ceza Kanunları*, 28.

⁶² Osman Saib, Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiye, 48.

kanununun hangi maddesine uyduğunun açıklanması ve hareketlerinin cünha ve kabahat derecesinde olduğunun belirtilmesi gerekir.⁶³

Cürmün sabit olduğunu gösterecek eşya müstantikin mensup olduğu mahkemede itina ile muhafaza edilip mahkeme tarafından istenildiği halde gönderilmelidir. Mahkeme şüphelinin beraat veya ceza verilmesine yer olmadığına (adem-i mesuliyet) karar verirse zaptedilmiş eşyası kendisine teslim edilmesi gerekir. Ancak kalpazanlıkta kullanılan eşyaların hiç kimseye iade edilmemesi bu durumda olan zararlı eşyaların imha edilmesi gerekir.⁶⁴

SONUÇ

1879 UMCKM'nin kabul edilerek yürürlüğe girmesi Osmanlı hukuku açısından önemli bir aşamadır. Fransız Ceza Usul Kanunu esas alınarak hazırlanan bu düzenleme ile ceza yargılaması, soruşturma ve kovuşturma aşaması olmak üzere iki temel aşama üzerine inşa edilmiş, müddeiumumi ve müstantikin soruşturma aşamasındaki görev ve yetkileri detaylı olarak düzenlenmiştir. Getirmiş olduğu birçok yenilik ile Osmanlı ceza yargılamasına yeni bir boyut kazandıran bu kanunun nasıl uygulandığı, hukukçular tarafından nasıl yorumlandığı önemli bir husustur.

Osman Saib'in "Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye" isimli eseri Tanzimat döneminde UMCKM'nin uygulandığı dönemde bu kanunda gösterilen soruşturma işleminin nasıl yürütüldüğüne dair önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Eserde dikkat çeken bazı hususlar şöyledir.

Şüpheli haklarına riayet önemle vurgulanmış, hukukçunun soruşturma aşamasında görevinin maddi gerçeğe ulaşmak olduğu belirtilmiştir. Bazı önemli suçlarda nasıl bir tahkikat yürütülmesi gerektiği eserde detaylı olarak zikredilmiştir.

Soruşturmanın sadece şüpheli aleyhine değil lehine delillerin toplanacağı bir süreç olduğu vurgulanmıştır. Tanık dinlemenin, ifade almanın uzmanlık gerektiren işler olduğu hatırlatılarak bu konuda taktik bilgiler paylaşılmıştır.

⁶³ Osman Saib, *Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye*, 48.

⁶⁴ Osman Saib, *Tahkikat-ı Evveliye ve İstintakiye*, 48-49. Yazar eserin sonunda men-i muhakeme ve lüzum-ı muhakeme kararnamelerinden birer örneğe de yer vermiştir.

Tutulacak tutanak, yazılacak istintakname ve iddianamelerin nasıl düzenlenmesi gerektiği, düzenlenirken gerekli dikkat ve özenin gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Eserden o dönemde soruşturma aşamasında hangi kararların verilebileceği, bu kararlara itiraz mercileri de gösterilmiştir.

Yapılan düzenlemelerle Osmanlı hukukunda günümüzdeki sisteme çok benzer bir adli teşkilat kurulduğu ve soruşturma aşamasında kişi haklarının korunmasına özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Hatta bu konuda bugünden daha sıkı bir denetim sistemi kurulduğu söylenebilir. Kitaptan anlaşıldığı üzere bir tutuklama kararı verilmesi için müstantikin müddeiumuminin görüşünü alması gerekir. Ayrıca tutuklama hakkındaki karara karşı heyet-i ithamiyeye itiraz edilebilir.

Osman Saib'in eserinde görüldüğü üzere Osmanlı Devleti sadece modern kanunları yürürlüğe koymakla kalmamış o kanunların gereği gibi uygulanması için de tedbirler almıştır. Bu konuda kurulan teşkilat ve teşkilatın işleyişine ilişkin paylaşılan bilgiler bu hususun bir göstergesidir.

Hakem Değerlendirmesi: Çift kör hakem.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek alıp almadığını belirtmemiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması olmadığını belirtmiştir.

Etik Kurul Onayı: Yazar etik kurul onayının gerekip gerekmediğini belirtmemiştir.

Peer Review: Double peer-reviewed.

Financial Support: The author has not specified whether financial support was received for this study

Conflict of Interest: The author declares that there is no conflict of interest

Ethics Committee Approval: The author has not specified whether ethics committee approval was required.

KAYNAKLAR

- Akgündüz, Ahmet. *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2011.
- Akman, Ahmet. "Tanzimat Sonrası Osmanlı Usul Hukukundaki Gelişmeler." *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, (2019): 431-450.
- Akman, Mehmet. *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*. İstanbul: Eren Yayınevi, 2004.
- Avcı, Mustafa. *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2024.
- Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2023.
- Aydın, M. Âkif. *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli*. İstanbul: İsam Yayınları, 2020.
- Aydın, M. Âkif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Yayınları, 2022.
- Bayındır, Abdülaziz. *İslam Muhakeme Hukuku, Osmanlı Devri Uygulaması*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015.
- Berki, Ali Himmet. *İslam Şeriatinde Kaza, Hüküm ve Hâkimlik Tarihi ve İfta Müessesesi*. Ankara; Yargıçoğlu Matbaası, 1962.
- Cevdet Paşa. *Tezâkir*. C. 4. Haz. Cavid Baysun. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1967.
- Cin, Halil ve Gül Akyılmaz. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2023.
- Düstur*. 1. Tertip, C. 4. İstanbul: 1289.
- Ebü'l-Hasan El-Maverdi. *El Ahkamu's-Sultaniyye*. Çev. Ali Şafak. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976.
- Gayretli, Mehmet. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kanunlaştırma Çalışmaları*. İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2015.
- Gökçe, Teoman. "Türk Hukukunda Meşhut Suç Kavramı, Unsurları ve Görünüş Şekilleri." *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 14, (2002): 85-104.
- Gökçen, Ahmet. "1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkati." *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4 (1994): 203-288.
- Gökçen, Ahmet. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*. İstanbul: 1989.

- İlgürel, Mücteba. "Subaşı." İç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37:447. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Mazhar, Talat. *Usûl-i Muhâkemat-ı Cezaiye Birinci Kitâb Esbab-ı Nakzıye-i Temyiziye ve Mesalih-i Mütenevvia-i Adliye*. İstanbul: 1328.
- Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2017.
- Osman Saib. *Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiye*. İstanbul: Mihran Matbaası, 1302.
- Turan, Ali. "Osmanlı Devleti'nde Ceza Muhakemesine Dair Hukuki Bir Düzenleme: Divan-ı Ahkam-ı Adliye'ce Hazırlanan Muvakkat Talimatname (1869)." *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29 (2021): 1167-1211.
- Turınay, Faruk Yasin. "1879 Tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu (Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkati) Üzerine Bir İnceleme." *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 11 (2021): 169-228.
- Üçok, Coşkun, Ahmet Mumcu ve Gülnihâl Bozkurt. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2022.
- Ülker, İbrahim. "Osmanlı Ceza Yargılamasında Müstantik (Sorgu Hâkimi)." *Journal of Penal Law and Criminology* 11 (2023): 41-57.
- Yurtcan, Erdener. *Ceza Yargılaması Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2019.